

PRAVNO PRIZNANJE SPOLA V SLOVENIJI

Smernice za uresničevanje spoštovanja človekovih pravic
transspolnih in cispolno nenormativnih oseb

Publikacija Pravno priznanje spola v Sloveniji je nastala kot del projekta "DIKE – projekt opolnomočenja LGBT-oseb in NVO za odpravljanje sistemske diskriminacije istospolno usmerjenih oseb, krepitev aktivnega državljanstva, vladavine prava, demokracije in socialne pravičnosti", čigar prijavitelj je DIC Legebitra, partnerji v projektu pa so Zavod za kulturo raznolikosti Open, Mirovni inštitut, Zagovornik načela enakosti (Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti), Inštitut za pravno raziskovanje, izobraževanje in svetovanje, Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (LLH) Oslo. Projekt je podprt s sredstvi finančnega mehanizma EGP 2009–2014.

PRAVNO PRIZNANJE SPOLA V SLOVENIJI

Smernice za uresničevanje spoštovanja človekovih pravic
transspolnih in cisspolno nenormativnih oseb

Pravno priznanje spola v Sloveniji:

Smernice za uresničevanje spoštovanja

človekovih pravic transspolnih in cispolno nenormativnih oseb

Avtorice_ji: Anja Koletnik, Evan Ana Grm in Eva Gračanin

Odgovorni urednik: Simon Maljevac

Lektura: Ana Marija Sobočan

Oblikoval: Jan Vasiljević

Založnik: Društvo informacijski center Legebitra,

Trubarjeva cesta 76a, 1000 Ljubljana

Tisk: Demat d. o. o.

Za neizmeren prispevek k nastajanju te publikacije se zahvaljujemo

Zavodu Transfeministična Inicijativa TransAkcija.

Prvi natis.

Leto izida: 2016

Leto natisa: 2016

Število natisnjenih izvodov: 190

Publikacija je brezplačna.

trans
akcija →

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons [Priznanje avtorstva + nekomercialno + deljenje pod enakimi pogoji]. Besedilo licence je na voljo na internetu na naslovu

<http://www.creativecommons.si> ali pa na naslovu:

Inštitut za intelektualno lastnino, Streliška 1, 1000 Ljubljana.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

347.156(497.4)

316.723-055.3

KOLETNIK, Anja

Pravno priznanje spola v Sloveniji : smernice za uresničevanje spoštovanja človekovih pravic transspolnih in cispolno nenormativnih oseb / [avtorice Anja Koletnik, Evan Ana Grm in Eva Gračanin].

- 1. natis. - Ljubljana : Društvo informacijski center Legebitra, 2016

ISBN 978-961-92123-7-0

1. Gl. stv. nasl. 2. Grm, Ana 3. Gračanin, Eva
284565760

Kazalo

Pravno priznanje spola kot institut za uresničevanje človekovih pravic	6
Transspolnost	7
Pravno priznanje spola	7
Pravno priznanje spola v Sloveniji	7
Telesno in duševno zdravje ter diagnoza s področja duševnega zdravja	11
Ohranjanje zakone zveze transspolnih oseb med in po pravnem priznanju spola	14
Starostna omejitev pri pravnem priznanju spola	15
Nebinarne spolne identitete in pravno priznanje spola	16
Vključevanje interseksualnosti v zakone o pravnem priznanju spola	18
Ovračanje mitov v povezavi s pravnim priznanjem spola	21
Viri	25

Pravno priznanje spola kot institut za uresničevanje človekovih pravic

Evropske države imajo pozitivno obveznost do zagotavljanja pravnega priznanja spola vsem osebam, ki ga potrebujejo. Postopek naj bi bil hiter, transparenten in dostopen, rezultati pa naj bi v praksi učinkovito zagotavljali uresničevanje človekovih pravic do:

- osebnega dostojanstva,
- nedotakljivosti telesne in duševne celovitosti,
- zasebnosti,
- varnosti in
- zdravja,

kar je v skladu z evropskimi standardi na tem področju.

Idealen postopek naj bo preprosto, administrativno opravilo, temelječe na samoidentifikaciji osebe, ki potrebuje pravno priznanje svojega spola. Tak postopek pravnega priznanja spola je **reverzibilen**, saj ni pogojen z ireverzibilnimi medicinskimi posegi. Tako je **dostopen tudi osebam, ki ne želijo potrditi svojega spola na telesni ravni z medicinskimi posegi, in osebam, pri katerih ti posegi niso mogoči**, npr. zaradi določenih kroničnih bolezni in stanj.

Od kod izhaja potreba po pravem priznanju spola?

Potreba po pravem priznanju spola izhaja iz napačnega načina pripisa spola ob rojstvu. V Sloveniji se namreč otroku spol pripiše takoj ob rojstvu, običajno na podlagi ene same informacije – izgleda genitalij. Zdravnik_ca, navzoč_a ob rojstvu, staršem sporoči spol otroka, ki je nato vpisan v rojstni list in v vse dokumente, s katerimi oseba izkazuje istovetnost, bodisi s spolnim kvalifikatorjem M ali Ž, bodisi v obliki številke znotraj enotne matične številke občana_ke (500 za moški spol in 505 za ženski spol).

Pri tovrstnem postopku pripisa spola se osebi posledično pripisuje še: način govora, mimika, kretnje, oblačila, dostop do prostočasnih aktivnosti, izobrazbe in trga

dela, družbene vloge... Na podlagi zaznanega spola vstopamo v odnose z ljudmi: npr. nazivanje z gospod ali gospa, uporaba končnic, ki določajo slovnični spol (pri glagolu, samostalniški in pridevniški besedi) ...

Spol, pripisan ob rojstvu, ključno vpliva na življenje posameznice_ka, zato je pomembno, da država oblikuje postopek pravnega priznanja spola, dostopen vsem osebam, ki ga potrebujejo za uresničevanje človekovih pravic, predvsem pa za človeka dostojno življenje.

Kako urediti pravno priznanje spola?

Z enostavnim, hitrim in dostopnim administrativnim postopkom, ki temelji izključno na samoidentifikaciji, korigiramo postopek pripisa spola ob rojstvu in s tem olajšamo vsakdanje življenje transspolnim in cispolno nenormativnim osebam, ki želijo pravno priznati svoj spol. **Država tako na razmeroma enostaven način naslovi del diskriminacije in nasilja, ki izhajata iz neujemanja spola, zapisanega v dokumentih, in spola, ki ga oseba živi oz. je osebi lasten.**

Vse_i imamo pravico do spolne identitete. Pravno priznanje spola tako transspolnim in cispolno nenormativnim osebam omogoča, da razvijajo in živijo svojo spolno identiteto ter uživajo enake pravice in imajo enake dolžnosti kot cispolne osebe. **Zato je potrebno primerno, da bi bilo pravno priznanje spola kot institut urejeno v zakonu, ki bi človekove pravice transspolnih oseb naslovil celovito, torej tudi pravice transspolnih in cispolno nenormativnih oseb, ki spola ne želijo pravno priznati.** Trenutna ureditev v podzakonskem aktu, t.j. 37. členu Pravilnika o izvrševanju zakona o matičnem registru (Uradni list RS, št. 40/05 in 69/09)¹, ni ne vsebinsko in ne tehnično primerna.

¹ Dostopno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV5572>

Transspolnost

Transspolnost je krovni pojem za vse spolne identitete, ki so osnovane in (pre)oblikovane v skladu s posameznikovimi čini čutenji in doživljanji sebe, ne glede na spol, ki je bil osebi pripisan ob rojstvu.

Spol, pripisan ob rojstvu (angl. gender assigned at birth) je spol, ki je določen takoj ob rojstvu na osnovi izgleda zunanjih genitalij, ter klasificira in definira spol dojenčice_ka. Medicinske in biološke discipline namreč definirajo, kategorizirajo, raziskujejo ter analizirajo spol(e) ter osebam pripisujejo spol izključno na osnovi telesnih značilnosti, brez upoštevanja samoidentifikacije.

Transspolnost vključuje vse spolne identitete, ki presegajo, modificirajo ali negirajo družbene norme glede spola in spolnih identitet. Transspolne osebe so torej transspolne ženske in moški, oboje hkrati, ničod tega, saj se ne identificirajo znotraj binarnega spolnega sistema, ali lastno oblikovan spol, pri čemer ta spol ni v skladu s spolom, ki je bil osebi pripisan ob rojstvu.

Transspolnost lahko vključuje proces tranzicije, vendar to ni nujno. Tranzicija je proces, s katerim oseba z različnimi načini potrdi svojo spolno identiteto, ki se sicer ne ujema s spolom, ki je bil osebi pripisan ob rojstvu. Najbolj znane so hormonska terapija in operacije za potrditev spola. Tranzicija lahko poteka tudi brez telesnih/medicinskih sprememb in vključuje spremembe le na družbeni ravni, npr. sprememba zaimkov, imena, pravno priznanje spola itd.

Pravno priznanje spola

Pravno priznanje spola je postopek spremembe imena ter uradnih podatkov o spolu v uradnih dokumentih in registrih z namenom priznanja spolne identitete posameznice_ka. Pravno priznanje spola bi moralo temeljiti na enem samem izhodišču: samoidentifikaciji osebe in posameznikovi osebni odločitvi za pravno priznanje svojega spola.

Posedovanje osebnih dokumentov, ki izražajo

istovetnost vsak_e posameznice_ka, je bistvenega pomena za vse osebe, ne samo transspolne. Zelo težko je biti brez osebnih dokumentov, torej osebne izkaznice in potnega lista, vozniškega dovoljenja, kartice zdravstvenega zavarovanja in enotne matične številke občana_ke (EMŠO), skladnih s tem, kdo oseba je in kot kdo živi. Za večino transspolnih oseb so spolno zaznamovani podatki, ki jih osebni dokumenti vključujejo (tj. ime, spolni označevalec, EMŠO itd.), vir nelagodja, stisk in težav. V situacijah, ko se mora oseba legitimirati z osebnim dokumentom in ta ni skladen z njenim dejanskim spolom, ampak vsebuje podatke o spolu, ki je bil osebi pripisan ob rojstvu, so transspolne osebe prisiljene v razkritje svoje spolne identitete. S tem se zgodi nedovoljen poseg v človekovo pravico do zasebnosti, kar velikokrat nadalje vodi do nerazumevanja, zasmehovanja in diskriminacije, transspolne osebe pa so lahko tudi obdolžene predstavljanja s tujimi/ukradenimi/ponarejenimi dokumenti.

Postopek pravnega priznanja spola ne sme ustvarjati konflikta med človekovo pravico do pravnega priznanja spola (človekova pravica do zasebnega življenja) in drugimi temeljnimi pravicami (človekove pravice do osebnega dostojanstva in varnosti, nedotakljivosti človekove telesne in duševne celovitosti, zasebnosti, itd.). Evropske države v svoji zakonodaji ali med udejanjanjem pravnih postopkov določajo specifične pogoje, ki jih mora posameznica_ik izpolniti, preden lahko uredi pravno priznanje spola. Ti pogoji so pogosto v nasprotju s spoštovanjem človekovih pravic transspolnih oseb, predvsem pravicami do zdravja, zasebnega življenja in telesne ter duševne celovitosti.

Standardi zdravstvene oskrbe za transspolne, transseksualne in cispolno nenormative osebe (verzija VII, 2012)² so smernice za delo s transspolnimi, transseksualnimi in cispolno nenormativimi osebami, ki jih izdaja **Svetovno profesionalno združenje za transspolno zdravje** (WPATH – World Professional Association for Transgender Health).

² Dostopno na: http://www.wpath.org/uploaded_files/140/files/Standards%20of%20Care,%20V7%20Full%20Book.pdf

V Standardih oskrbe 7 je posebej zapisano, da transspolne identitete niso patološke ali negativne in predlagajo, da zakonodajalke_c_i upoštevajo človekove pravice transspolnih oseb in poskušajo oblikovati pravne postopke in zakone, osnovane na samoidentifikaciji oseb. **V Standardih oskrbe 7 je poudarjeno, da naj se zakonodajalke_c_i izogibajo vključevanju mnenj, dokazil in ocen tretjih organov (npr. medicina ali pravo) med pogoje za pravno priznanje spola.**

Hitro, dostopno, transparentno

Priporočila Sveta Evrope določajo, da naj bo pravno priznanje spola urejeno tako, da je hitro, dostopno in transparentno (21. odstavek v Priporočilih LGBT – LGBT Recommendations CM 2010(5)³), kar naj bi zagotavljale vse države članice Sveta Evrope, vključno s Slovenijo. Prav tako naj bi vsi postopki urejanja pravnega priznanja spola omogočali udeležanje pravice do zasebnosti in pravice do poštenega sojenja.

Hitro: Čas med vložitvijo zahtevka za spremembo spola v uradnih dokumentih in med njegovo odobritvijo naj bo čim krajši.⁴ Čimprejšnja pridobitev uradnih dokumentov, ki so istovetni s spolno identiteto osebe, je osrednjega pomena za transspolne osebe. Nepotrebno podaljševanje tega postopka je nepravilno, saj podaljšuje obdobje kršitve človekove pravice do zasebnosti transspolne osebe.

Dolgotrajni so lahko tudi postopki pred samo vložitvijo zahtevka za spremembo spola v uradnih dokumentih na upravni enoti. V Sloveniji je tak dolgotrajni postopek pridobitev potrdila pristojne_ga zdravnice_ka ali pristojne zdravstvene institucije, iz katerega je razvidno, da je oseba spremenila spol. Pri analizi postopka pravnega priznanja spola je namreč treba upoštevati vse faze, ki vodijo do pravnega priznanja spola. Poleg dolgotrajnosti je opisani postopek v nasprotju s priporočilom o samoidentifikaciji iz Standardov oskrbe 7 in z Resolucijo Parlamentarne skupščine Sveta Evrope 2048 (2015).⁵

Transparentno: Zakonodaja mora jasno in pravilno opisati postopek spremembe spola v uradnih dokumentih. Transparentnost postopka vključuje vse podatke, ki se nanašajo na proces spremembe spola v

uradnih dokumentih npr. pogoji za vložitev zahtevka za spremembo; cena upravne takse; rok, v katerem oseba prejme odgovor od upravne enote itd. Jasnost je pomembna tako za transspolne osebe, da vedo kakšen postopek in pogoje pričakovati, kakor tudi za izvajalke_c_e postopka na upravnih enotah.

Dostopno: Postopek pravnega priznanja spola naj bo dostopen vsem transspolnim osebam, ne glede na njihove osebne okoliščine (npr. starost, zdravstveno stanje, verska pripadnost, razred itd.). Proces spremembe spola v uradnih dokumentih naj bo jasen in brez zahtev ali pogojev, ki bi transspolnim osebam oteževale ali preprečevale dostop do pravnega priznanja spola. Postopek naj nikakor ne vključuje zahtev ali pogojev, ki diskriminirajo ali ne spoštujejo osebnega dostojanstva in zasebnosti transspolnih oseb.

Parlamentarna skupščina Sveta Evrope je aprila 2015 z veliko večino sprejela resolucijo 2048, ki naslavlja človekove pravice transspolnih oseb.

Resolucija vključuje sledeče smernice za države članice:

- prepoved prisilne sterilizacije, medicinskih posegov in/ali diagnoz s področja duševnega zdravja kot pogojev za pravno priznanje spola;
- vključevanje osebnih okoliščin spolne identitete in spolnega izraza v protidiskriminacijsko zakonodajo in zakonodajo, ki ureja zločine iz sovraštva;
- oblikovanje pravnega prepoznanja tretjega spola za osebe, ki to želijo;
- zagotavljanje največjih koristi za otroke v vseh primerih, ki zadevajo (tudi) otroke;
- zdravstvene storitve za transspolne osebe naj postanejo dostopne vsem (tudi transspolnim otrokom), dostop pa naj bo omogočen brez pridobitve diagnoz s področja duševnega zdravja po nacionalnih ali mednarodnih klasifikacijah;

³ Dostopno na: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cf40a

⁴ Termin »spremembna spola v uradnih dokumentih« se nanaša le na dejansko spremembno uradnih podatkov o spolu (spolni označevalec, EMŠO itd.), ne pa tudi na celoten postopek pravnega priznanja spola oz. »spremembe spola«, kot je ta imenovan v zakonodaji v Sloveniji.

⁵ Dostopno na: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=21736&lang=en>

- proaktivno vključevanje v informiranje, osveščanje in izobraževanje, predvsem za poklicne in strokovne skupine, ki so kakorkoli vključene v delo s transspolnimi osebami.

Pravno priznanje spola v Sloveniji

Slovenija, kot mnogo drugih držav, nima posebnega zakona, ki bi urejal pravno priznanje spola in druga relevantna vprašanja s področja pravic in potreb transspolnih oseb. Uveljavljanje pravice do pravnega priznanja spola na osnovi samoidentifikacij, brez pridobitve medicinske diagnoze oz. vključenosti v postopek potrditve spolne identitete z medicinskimi procesi in posegi ni možno.

V Sloveniji pravo ne pozna dikcije **pravno priznanje spola in uporablja dikcijo »spremembna spola«, ki ga ne ureja v samostojnem zakonu, temveč v podzakonskem aktu.**⁶ Sprememba uradnih podatkov o spolu je v dikciji **»sprememba spola«** urejena v **Pravilniku o izvrševanju zakona o matičnem registru**⁷, za katerega je prisotjno **Ministrstvo za notranje zadeve.**

37. člen pravilnika, imenovan sprememba spola, pravi: »Sprememba spola se vpiše na podlagi odločbe pristojnega organa o spremembi vpisanega podatka. Podlaga za izdajo odločbe je potrdilo pristojne zdravstvene ustanove ali zdravnika, iz katerega je razvidno, da je oseba spremenila spol. Pred vpisom spremembe spola v register, mora matičar zahtevati določitev nove EMŠO. Izpisek iz matičnega registra o rojstvu se izda s podatkom o novem spolu, brez zaznamka o spremembi spola.«

Pravilnik o izvrševanju zakona o matičnem registru torej pravi, da mora oseba na upravno enoto dostaviti potrdilo pristojne_ga zdravnice_ka ali pristojne zdravstvene institucije, iz katerega je razvidno, da je spremenila spol. Hkrati pa Pravilnik ne opredeljuje, kdo je pristojna_en zdravnica_ik oz. zdravstvena institucija in kaj sprememba spola pomeni, niti ne opredeljuje, kaj točno je prepoznano kot sprememba spola.

Potrdilo v Sloveniji običajno izda psihiater_inja. Praksa kaže, da je pristojni zdravnik_ca v večini primerov psihiatrinja_er iz Interdisciplinarnega konzilija za potrditev spolne identitete, pri kateri mora oseba, ki želi pravno priznati spol, pridobiti tudi diagnozo transseksualizma, ki je klasificiran kot duševna motnja (F64). **Za uradno spremembo spola glede na trenutno zakonodajo in prakso je tako nujna pridobitev diagnoze motnja spolne identitete.**

Trenutna ureditev spremembe spola v Sloveniji krši vsaj tri človekove pravice: pravico do nedotakljivosti človekove telesne in duševne celovitosti, do osebnega dostojanstva in varnosti, pravico do zdravja in pravico do spoštovanja zasebnosti (8. člen Evropske konvencije o človekovih pravicah).

V Sloveniji sicer ni eksplisitne zakonske zahteve po sterilizaciji oseb pred njihovim pravnim priznanjem spola, v praksi pa je bila večina oseb, ki so zaprosile za pravno priznanje spola, vsaj na hormonski terapiji. Kot že omenjeno, Pravilnik o izvrševanju zakona o matičnem registru v 37. členu določa, da mora oseba za pravno priznanje spola priložiti potrdilo pristojne zdravstvene ustanove ali pristojne_ga zdravnice_ka, da je spremenila spol. Brez medicinske obravnave v Sloveniji pravno priznanje spola torej ni možno, kar je kršitev vsaj treh človekovih pravic: pravice do telesne integritete, pravice do zdravja in pravice do zasebnosti. Pogoj za pravo priznanje spola bi morala biti izključno želja osebe, da želi pravno priznati svoj spol, torej samoidentifikacija.

Trenutna ureditev spremembe spola v Sloveniji zagotavlja določen vidik zasebnosti osebe, ki je opravila spremembo spola v uradnih dokumentih tako, da pri spremembi dokumentov nikjer ni in ne sme biti zaznamka, da je oseba spremenila spol.

⁶ Sprememba spola je termin, ki se mu v diskurzih, spoštljivih do transspolnih oseb, izogibamo. Konotacija termina namreč sporoča, da je genitalna operacija tista, ki osebi spremeni spol, kar ni samo napačno, ampak tudi prispeva k nadaljevanju širjenja biološkega determinizma. Res je, da so za marsikatero transspolno osebo postopki telesne potrditve spola (hormonska terapija in/ali operacije) izrednega pomena, niso pa ti postopki tisti, ki oblikujejo ali določajo spolno identiteto osebe – ta je vedno oblikovana na osnovi samoidentifikacije.

⁷ Pravilnik o izvrševanju zakona o matičnem registru (Uradni list RS, št. 40/05 in 69/09)

Ministrstvo za notranje zadeve je pojasnilo:⁸

Pravilnik o izvrševanju zakona o matičnem registru (Uradni list RS št. 40/05 in 69/09) v 37. členu določa, da se sprememba spola vpiše na podlagi odločbe pristojnega organa o spremembi vpisanega podatka. Člen določa tudi, da mora matičar_ka pred vpisom spremembe spola v matični register, zahtevati določitev nove EMŠO. Upravljavka_ec Centralnega registra prebivalstva tako na zahtevo matičarke_je posameznici_ku določi nov EMŠO, star pa se razveljavi in ostane v arhivu, prav tako ga ni mogoče dodeliti nove posameznici_ku.

Ključno je, da se tako oseba še naprej vodi celovito in ni nikakršnih prekinitev zaradi spremembe spola, prav tako pa se nadaljujejo vse pravice, ki izvirajo iz preteklih aktivnosti (npr. na zdravstvenem, pokojninskem in drugih področjih), saj so o spremembi EMŠO elektronsko obveščene_i vse_i uporabnice_ki podatkov Centralnega registra prebivalstva.

Prav tako je v sistemu vgrajeno varovalo, ki štiti posameznico_ka in njene_gove pravice, saj se v primeru, da bi inštitucija, ki kljub zamenjavi EMŠO še vedno razpolagala s staro EMŠO in bi s slednjo številko želela opredeliti posameznico_ka, avtomatično preusmeri na trenutno veljaven EMŠO.

Če je kljub navedenemu prišlo do potreb po dokazovanju istovetnosti osebe, ki je spremenila spol v uranih dokumentih, so podatki, vpisani ob rojstvu, kot tudi vsi kasnejši podatki o spremembi osebne stanja (podatki o spremembi spola, spremembi EMŠO, spremembi osebne imena ipd.) razvidni iz matičnega registra in arhiva k matičnemu registru, kjer se hranijo vse pravne podlage vpisa. Pravico do vpogleda v matični register ima posameznica_ik, na katero_ega se vpis nanaša, druge osebe pa le, če imajo njeno_govo pisno privolitev ali zakonsko pooblastilo.

Takšna ureditev varovanja zasebnosti osebe, ki je spremenila spol v uranih dokumentih, je ustrezna in naj se ohrani v vseh prihodnjih pravnih aktih, ki bodo urejali pravno priznanje spola.

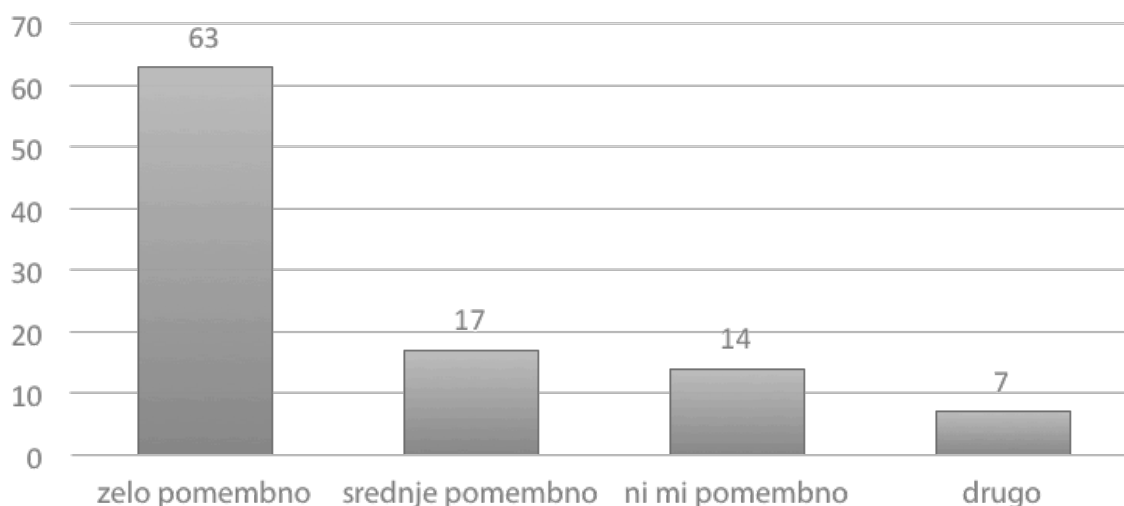
Pomen pravnega priznanja spola

Pravno priznanje spola je pomembno, saj posameznicam_kom omogoča, da so pravno-formalno priznane s svojim pravim spolom – ob rojstvu jim je bil namreč pripisan napačen spol. Brez pravnega priznanja spola so transspolnim osebam onemogočene vsakodnevni opravki, kot so dvig priporočene pošiljke, odprtje bančnega računa ali uporaba poimenske vozovnice za javne prevoze.

Transspolne osebe se zelo pogosto soočajo s tem, da kjer se njihova spolna identiteta in spolni izraz ne ujemata s spolom, ki je naveden na osebnih in drugih dokumentih. Zaradi tega so lahko deležne očitkov, da uporabljajo ponarejene/ukradene dokumente in/ali so prisiljene v razkritje svoje spolne identitete, čeprav tega v dani situaciji ne želijo. S tem je kršena njihova človekova pravica do zasebnosti, pride pa lahko tudi do nesprejemanja, diskriminacije in nasilja. Dokumenti o opravljenih izobraževanjih in preteklih zaposlitvah, ki izražajo spol, ki transspolnim osebam ni lasten in v njem ne živijo, so pogostokrat razlog za ne vključevanje v izobraževanje in/ali brezposlenost transspolnih oseb.

⁸ Dopis Direktorata za upravne notranje zadeve, migracije in naturalizacijo pri Ministrstvu za notranje zadeve št. 211-128/2015/2 (1322-09) z dne 22. 12. 2015 je shranjen tudi pri Društvu informacijski center Legebitra.

Graf 1: Pomen pravnega priznanja spola

Raziskava potreb transspolnih oseb v Sloveniji (2015)⁹, v kateri je sodelovalo 65 transspolnih in cispolno nenormativnih oseb, starih med 15 in 63 let, je pokazala, da je za 63 % transspolnih in cispolno nenormativnih oseb pravno priznanje spola zelo pomembno.

Pravno priznanje spola je za 17 % sodelujočih srednje pomembno, samo za 14 % sodelujočih pa pravno priznanje spola ni pomembno. 7 % sodelujočih je kot odgovor označilo drugo, s pripisom: pomembno, vendar ob pravem času, zdaj še ni pomembno, vendar se to lahko spremeni.

Podatki kažejo, da je za veliko večino transspolnih oseb pravno priznanje spola, kot osrednji proces pravno-formalnega legitimiranja lastnega spola, bistvenega pomena. Ureditev pravnega priznanja spola, na način, da ne bi bile kršene človekove pravice in ki bi bil v skladu s priporočili Sveta Evrope, je za transspolne osebe, kakovost njihovih življenj in osebnega dostojanstva zelo pomembno, hkrati pa je predvsem del področja človekovih pravic transspolnih oseb, ki ga je treba pravno-formalno urediti.

Primeri dobrih praks

Zakoni, ki urejajo pravno priznanje spola, naj bi bili brez pogojev ali zahtev po posredovanju institucij pri posameznikovi čini odločitvi. Države, katerih zakonodaja je skladna s človekovimi pravicami in omogoča pravno priznanje spola na osnovi

samoidentifikacije, z upoštevanjem osebne svobode, možnostjo odločanja osebe, ki želi tudi pravno priznati svojo spolno identiteto, in brez dokazil/potrdil/intervencij psihiatrov_inj, zdravnikov_ic, sodnikov_i itd. so **Argentina, Danska, Malta in Irska**.

Malta ima trenutno najbolj napreden in vključujoč zakon – **GIGESC – Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristics Act**¹⁰ – za transspolne, cispolno nenormativne in interseksualne osebe v Evropi. Zakon GIGESC vključuje osebne okoliščine spolne identitete, spolnega izraza ter spolnih karakteristik/značilnosti, ki jih definira kot:

- Spolna identiteta: notranje in individualno doživljanje spolne identitete vsake posamezne osebe, ki je lahko v skladu ali neskladju s spolom, ki je bil osebi pripisan ob rojstvu, vključujoč osebno doživljanje lastnega telesa (ki lahko vključuje, kadar je to odločitev posameznice_ka, prilagoditve telesnega videza in/ali telesnih funkcij z medicinskimi, operativnimi ali drugimi posegi), ter ostali načini predstavljanja spolne identitete, kot so ime, oblačila, način govora, mimika in kretnje, itd.
- Spolni izraz: manifestacija oz. zunanje predstavljanje spolne identitete vsake posamezne osebe.

⁹ Raziskava potreb transspolnih oseb v Sloveniji (2015) je prva tovrstna raziskava v Sloveniji, ki je zajela takšno število (65) respondentk_ov. Izvedel jo je Zavod Transfeministična Inicijativa TransAkcija v sodelovanju z Društvom informacijski center Legebitra.

¹⁰ Dostopno na: http://tgeu.org/wp-content/uploads/2015/04/Malta_GIGESC_trans_law_2015.pdf

- Spolne karakteristike/značilnosti: kromosomske, gonadne in anatomske značilnosti vsake posamezne osebe, ki vključujejo primarne spolne značilnosti, kot so reproduktivni organi in genitalije ter kromosomske strukture in hormoni, ter sekundarne spolne značilnosti, kot so mišična masa, porazdelitev dlak, oprsje itd.
Spolni izraz: manifestacija oz. zunanje predstavljanje spolne identitete vsake posamezne osebe.

Zakon GIGESC omogoča pravno priznanje spola, osnovano izključno na samoidentifikaciji posameznikov, kar je v skladu s standardi Sveta Evrope, ki določajo, da naj bo pravno priznanje spola hitro, dostopno in transparentno. Zakon GIGESC določa, da imajo vse osebe pravico do pripoznanja svoje spolne identitete, svobodnega razvoja svoje osebnosti v skladu s svojo spolno identiteto ter obravnavanja, ki spoštuje in je v skladu s posamezničino kovo spolno identiteto, telesno integriteto in fizično avtonomijo, hkrati pa pripoznanje osebe v skladu z njeno spolno identiteto, ter pripoznanje te identitete tudi v vseh osebnih dokumentih, ki vključujejo omenjeno osebno okoliščino.

Telesno in duševno zdravje ter diagnoza s področja duševnega zdravja

Aktivistke_i za človekove pravice transspolnih oseb v Evropi in po svetu poudarjajo in zagovarjajo, da biti transspolna oseba oz. imeti spolno identiteto, ki je transspolna, ni bolezen, ne telesna in ne duševna. Svetovno profesionalno združenje za transspolno zdravje (WPATH) pravi: »Izražanje spolov, spolnih značilnosti in spolnih identitet, ki po družbenih stereotipih ne sovpadajo s spolom, ki je bil osebi pripisan ob rojstvu, je pogost in kulturno raznolik pojav, ki naj se ne presoja kot bolezenski ali negativen.

Kljub temu Svetovna zdravstvena organizacija (WHO) v zadnji, 10. izdaji Mednarodne klasifikacije bolezni in sorodnih zdravstvenih problemov za

statistične namene¹¹ (International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems – ICD), transspolne spolne identitete pod oznako “transseksualizem” (F64.0) uvršča med duševne in vedenjske motnje.

V veliki večini držav postopek urejanja pravnega priznanja spola za transspolne osebe torej vključuje obvezne obiske psihiatrinj_ov in pridobitev diagnoze duševne motnje ali bolezni. Tako je tudi v Sloveniji, kjer mora transspolna oseba, ki želi uradno spremeniti spol v svojih dokumentih, pridobiti diagnozo duševne motnje spolne identitete oz. transseksualizma, ki jo postavi psihiater_inja iz Interdisciplinarnega konzilija za potrditev spolne identitete.

Posledica teh pogojev se odraža v dejstvu, da mnogo transspolnih oseb, ki sicer želijo opraviti pravno priznanje spola, tega ne stori. V neskladju s človekovimi pravicami pa je tudi to, da samoidentifikacijo posameznice_ka potrjuje in hkrati razvrednoti zunanja/tretja oseba, sploh kadar je ta predstavnik_ca državnih inštitucij.

Obstoj pogoja, ki od zdrave osebe zahteva pridobitev diagnoze s področja duševnega zdravja, zgolj zavoljo izvedbe administrativnega postopka, je v nasprotju z spoštovanjem človekovega dostojanstva ter prispeva k stigmatizaciji in diskriminaciji transspolnih oseb in identitet.

Konec oktobra se vsako leto obeležuje **Mednarodni dan akcije proti patologizaciji transspolnih oseb**, ki se zavzema za:

- odstranitev spolne disforije/motnje spolne identitete iz mednarodnih priročnikov, ki klasificirajo bolezni;
- zagotovitev dostopa do zdravstvenih storitev, hormonov in vse podpore, ki jo potrebujejo osebe v procesu tranzicije, brez predhodne obvezne pridobitve diagnoze duševne motnje ali bolezni;

¹¹ Dostopno na: <http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2016/en>

- odpravo operativnih in normalizacijskih postopkov pri osebah z interseksualnimi stanji, ki so osnovane izključno na binarnem spolnem sistemu.

Dobre prakse pravnega priznanja spola imajo Argentina, Danska, Malta in Irska. Zakonodaja teh držav omogoča pravno priznanje spola izključno na osnovi samoidentifikacije posameznice_ka in brez kakršnegakoli tretjega mnenja, potrdila ali diagnoze s področja duševnega ali telesnega zdravja.

Vključenost transspolnih identitet v Mednarodno klasifikacijo bolezni in sorodnih zdravstvenih problemov za statistične namene (ICD)¹² je hkrati osnova za finančno kritje določenih , zdravstvenih storitev in posegov iz obveznega in dopolnilnega zdravstvenega zavarovanja. Cilj aktivistk_ov za področje transspolnosti torej ni transspolne identitete izključiti oz. izbrisati iz Mednarodne klasifikacije bolezni in sorodnih zdravstvenih problemov za statistične namene (ICD), temveč preoblikovati terminologijo in diagnozo tako, da bo ta spoštljiva, ne pa stigmatizirajoča do transspolnih oseb. Nujno je namreč zagotavljati dostopnost in kritje posegov za potrditev spolne identitete iz obveznega in dopolnilnega zdravstvenega zavarovanja.

Primer: Nosečnost je specifično telesno stanje, ki potrebuje posebno zdravstveno oskrbo, v Mednarodni klasifikaciji bolezni in sorodnih zdravstvenih problemov za statistične namene (ICD) pa je označeno kot stanje brez konotacij bolezni ali patologije. Zavzemanja za preoblikovanje dikcije na področju transspolnosti v Mednarodno klasifikacijo bolezni in sorodnih zdravstvenih problemov za statistične namene (ICD), ki se posodobi in revidira vsakih nekaj let, se v sodelovanju z aktivistkami_i za področje transspolnosti razvijajo v smeri, da bi bila transspolnost brez patološke obravnave označena kot posebno telesno stanje oz. izkušnja.

Za vse transspolne osebe, ne glede na njihovo spolno identiteto in/ali (ne)opravljeno pravno priznanje spola je bistvenega pomena, da imajo dostop do vseh zdravstvenih storitev, ki jih potrebujejo za potrditev svoje

spolne identitete, ter da se te storitve krijejo iz obveznega in dopolnilnega zdravstvenega zavarovanja. **Pri tem je treba izpostaviti še, da morajo biti vse osebe, ne glede na način zakonske ureditve pravnega priznanja spola in dejanski pravno priznani spol, upravičene do vseh zdravstvenih storitev, ki jih potrebujejo, tudi preventivnih.** Za dostop do zdravstvenih storitev, tudi preventivnih, ki so krite iz obveznega in dopolnilnega zdravstvenega zavarovanja, opravljeno pravno priznanje spola oz. sprememba spola v uradnih dokumentih nikoli ne sme biti pogoj za dostop do storitev.

Opomba: S tem poglavjem ne želimo nadalje stigmatizirati težav v duševnem zdravju, ki so pomembna in nezanemarljiva osebna okoliščina marsikatere transspolne osebe. Prav zaradi vseprisotnosti transfobije na sistemski in družbeni ravni ima mnogo transspolnih oseb težave z anksioznostjo, depresijo, samomorilnimi mislimi ali drugimi oblikami težav v duševnem zdravju.

Ohranjanje zakone zveze transspolnih oseb med in po pravem priznanju spola

V 34 evropskih državah oblasti od osebe, ki želi pravno priznati svoj spol, zahtevajo ločitev od zakonca, v 15 evropskih državah pa ločitev ni pogoj. Te države so: Avstrija, Belgija, Danska, Gruzija, Islandija, Luksemburg, Nemčija, Nizozemska, Norveška, Portugalska, Španija, Švedska in Švica. Nemška in avstrijska sodišča so celo razsodila, da je pogoj zahteve po ločitvi za vstop v proces pravnega priznanja spola neskladen s pravicami zakonskih parov, kljub temu, da je v obeh državah zakonska zveza definirana kot zveza med osebama različnih spolov.¹³ **Pravno priznanje spola naj torej ne onemogoča uresničevanja pravic partnerke_ja in otrok transspolne osebe.**

¹² Dostopno na: <http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2016/en>

¹³ Avstrijsko ustavno sodišče V4/06, vloga št. 17849 (odločeno 8. 6. 2006); Nemško ustavno sodišče BVerfG, 1 BvL 10/05 (odločeno 27. 5. 2008); 44. člen avstrijskega civilnega zakonika (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch); Nemčija: Razlaga sodišča 6. člena temeljnega zakona.

Pogosto se vprašanje pravic poročenih transspolnih oseb obravnava v luči razprav o dostopnosti zakonske zveze za istospolne pare. Umestitev v to razpravo je napačna, saj pri transspolnih osebah, ki si želijo pravnega priznanja spola, govorimo o pravicah že poročenega para, se pravi pravicah, ki že obstajajo. **Ločitev, razveljavitev ali preoblikovanje zakonske zveze v registrirano istospolno partnerstvo pomeni izgubo že pridobljenih pravic, zato se je tovrstnim zahtevam treba izogniti.**

Evropsko sodišče za človekove pravice

Komisar za človekove pravice pri Svetu Evrope je v analizi o človekovih pravicah in spolni identiteti iz leta 2009 zahteval, naj se odstranijo vse omejitve, ki transspolnim osebam po pravnem priznanju spola onemogočajo ohraniti obstoječo zakonsko zvezo.¹⁴ Evropsko sodišče za človekove pravice je sicer v primeru *Hämäläinen proti Finski*¹⁵ odločilo, da zahteva po preoblikovanju zakonske zveze v civilno partnerstvo za izpolnitev vseh pogojev za pravno priznanje spola ni v neskladju z 8., 12. in 14. členom Evropske konvencije o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah¹⁶. Civilno partnerstvo je na Finskem namreč v pravicah in dolžnostih skoraj identično zakonski zvezi. Finski sistem zato, po mnenju sodišča, zagotavlja izvajanje pozitivne obveznosti države Finske, ki izhaja iz 8. člena omenjene konvencije (pravica do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja). Sodišče je torej odločilo proti željam para, ki je želel ostati v zakonski zvezi tudi po pravnem priznanju spola ene do partnerk.

Glede na to, da je sistemska analiza ureditve pravnega položaja istospolnih partnerstev in starševstva v slovenski zakonodaji iz leta 2015¹⁷ pokazala, da so istospolni pari diskriminirani v skoraj 70 različnih zakonih, ni nujno, da bi odločitev Evropskega sodišča za človekove pravice v opisanem primeru obveljala tudi v podobnem primeru iz Slovenije.

V Sloveniji sicer ne poznamo primera para, ki bi bil v nasprotju s svojimi željami prisiljen v ločitev zaradi pravnega priznanja spola ene_ga od zakonskih partnerjev_ic. Zakon o zakonski zvezi in družinskih

razmerjih (Uradni list RS, št. 69/2004)¹⁸ v 2. odstavku 36. člena določa, da sme tožbo za razveljavitev zakonske zveze vložiti tudi javni tožilec, med drugim, ko gre za kršitev 16. člena zakona. Ta določa, da je za sklenitev zakonske zveze potrebno, da dve osebi različnega spola pred pristojnim državnim organom na način, določen z zakonom, izjavita svoje soglasje, da skleneta zakonsko zvezo. Pravna nejasnost izhaja iz interpretacije člena, saj sta bila, pravno gledano, ob sklenitvi zakonske zveze zakonca različnih spolov. V tem primeru torej govorimo o usodi pravic in vezeh, ki že obstajajo.

Pri urejanju pravnega priznanja spola je treba zagotoviti ohranitev pravic in dolžnosti, ki izhajajo iz zakonske zveze, ki je bila sklenjena pred pravnim priznanjem spola enega ali obeh zakoncev.

Starostna omejitev pri pravnem priznanju spola

Eksplicitna ali implicitna starostna omejitev ovira tako mladoletne kot starejše transspolne osebe pri dostopu do postopkov pravnega priznanja spola. Tovrstne omejitve kršijo smernice o protidiskriminaciji, ki so zapisane v Konvenciji o otrokovih pravicah (3. člen, 1. odstavek)¹⁹ in v Načelih Yogyakarta²⁰. Dostojanstveno in avtonomno življenje, pravica do zasebnosti, pravica biti slišana_a ter imeti aktivno vlogo pri vseh administrativnih in sodnih postopkih, ki osebo zadevajo – vse to mora biti zagotovljeno tako mladoletnim kot polnoletnim transspolnim osebam. Pri tem je treba upoštevati individualne zmožnosti transspolnih oseb. Pravno priznanje spola mora biti dostopno vsem osebam, ki ga potrebujejo za uresničevanje človekovih pravic, predvsem pa za človeka dostojno življenje.

¹⁴ Dostopno na: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=1476365&direct=true>

¹⁵ Dostopno na: <http://tgeu.org/sites/default/files/CASE%20OF%20HAMALAINEN%20v.%20FINLAND.pdf>

¹⁶ Dostopno na: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SLV.pdf Praksa v Sloveniji

¹⁷ Dostopno na: http://www.mirovni-institut.si/wp-content/uploads/2015/03/Pravni-položaj-istospolnih-partnerstev-in-star%C5%A1evstva_feb_2015.pdf

¹⁸ Dostopno na: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=49906>

¹⁹ Dostopna na: <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/konvencija-o-otrokovih-pravicah-ozn/>

²⁰ Dostopna na: <http://www.yogyakartaprinciples.org/>

Starostna omejitev kot pogoj za dostop do tega postopka diskriminira osebe na podlagi starosti, kar ni dopustno. Odstranitev vsakršnih starostnih omejitev pri pravnem priznanju spola postaja vedno bolj potrebna s staranjem evropskega prebivalstva in z zgodnejšim razkrivanjem vedno več mladoletnih transspolnih oseb.

Standarni oskrbe ⁷²¹ potrjujejo, da vedno več transspolnih mladih že živi v sebi lastnem spolu ob vstopu v srednjo šolo in da številne mlade transspolne osebe živijo svojo spolno identiteto tudi v odraslosti. 88 % mladih transspolnih oseb (18–24 let) in 83 % oseb, starih nad 55 let, je v evropski raziskavi LGBT (EU LGBT Survey) izrazilo željo po bolj dostopnem postopku pravnega priznanja spola, saj bi jim to olajšalo vsakdanje življenje.

Argentina in Malta sta sprejeli ureditvi pravnega priznanja spola, ki vključuje tudi mladoletne osebe in veljata za dobri praksi. V argentinskem zakonu o pravnem priznanju spola so določbe za mladoletne osebe (mlajše od 18 let) v 5. Členu²². Sprememba imena ter priznanje spola sta dovoljena po enakimi pogoji kot pri odraslih transspolnih osebah, s to razliko, da mora prošnja vložiti njihov zastopnik_ca z »eksplicitnim privoljenjem mladoletne osebe.« Odločitev sodišča mora temeljiti na največji koristi otroka. Tako je novembra 2013 šestletna deklica lahko spremenila svoje dokumente in s tem tudi pravno potrdila svojo spolno identiteto.²³

Nebinarnne spolne identitete in pravno priznanje spola

Nebinarna spolna identiteta (oz. identitete) (angl. non-binary) je krovni termin, ki zajema spolne identitete, ki se nahajajo zunaj binarnega spolnega sistema. Gre torej za vse spolne identitete, ki presegajo binarni spolni sistem oziroma za spolne identitete, ki niso ženska ali moški. Termin se lahko uporablja v tem pomenu, lahko pa gre tudi za samostojno spolno identiteto, ki ne potrebuje natančnejše definicije. Nebinarnne spolne identitete zajemajo številne spolne identitete, ki so

zunaj binarnega spolnega sistema, naprimer: aspolnost, neutrois, bispolnost, kvirspolnost, itd.

Primer dobre prakse, malteški zakon GIGESC²⁴, omogoča pravno priznanje spola, osnovano izključno na samoidentifikaciji posameznic_kov. Zakon GIGESC določa, da imajo vse osebe pravico do pripoznanja svoje spolne identitete, svobodnega razvoja svoje osebnosti v skladu s svojo spolno identiteto ter spoštljive obravnave, ki je v skladu s posameznično_kovo spolno identiteto, pravice do telesne integritete in fizične avtonomije, ter do pripoznavanja spolne identitete tudi v vseh osebnih dokumentih.

Izhajajoč iz navedene dobre prakse, bi vse našeto morale veljati tudi za osebe z nebinarnimi spolnimi identitetami. Optimalna ureditev bi tako pomenila, da imajo dostop do pravnega priznanja spola tudi osebe z nebinarnimi spolnimi idenitetami, kar pa trenutno v Sloveniji ni mogoče, saj zakonodaja pozna le moški in ženski spol, ki sta označena s spolnim identifikatorjem M ali Ž oz. številko 500 ali 505 v enotni matični številki občana_ke.

Ena izmed rešitev, ki bi zagotovila dostopnost pravnega priznanja spola tudi za nebinarne osebe je uvedba tretje kategorije pravnega spola. To bi pomenilo, da bi bila poleg ženskega (Ž) in moškega (M) spolnega identifikatorja na voljo tudi možnost, namenjena vsem osebam, katerih identitete ne sovpadajo z binarnim spolnim sistemom, npr. s spolno nedoločeno oznako (X).

O vključitvi tretjega spolno nedoločenega identifikatorja v postopek pravnega priznanja spola smo vprašale_i sodelujoče v Raziskavi potreb transspolnih oseb v Sloveniji (2015)²⁵.

²¹ Dostopni na: http://www.wpath.org/uploaded_files/140/files/Standards%20of%20Care,%20V7%20Full%20Book.pdf

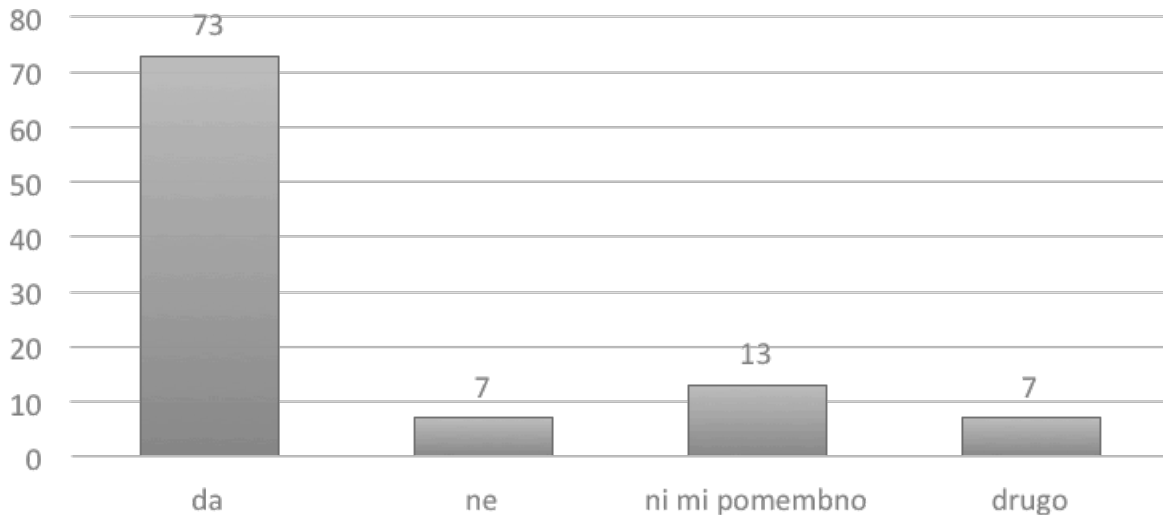
²² Dostopen na: <http://tgeu.org/argentina-gender-identity-law/>

²³ Huffington Post, Argentina Grants Lulu, 6-Year-Old Transgender Child, Female ID Card, of 10 October 2013; dostopno na: http://www.huffingtonpost.com/2013/10/10/argentina-child-transgender_n_4077466.html?view=print&comm_ref=false

²⁴ Dostopen na: http://tgeu.org/wp-content/uploads/2015/04/Malta_GIGESC_trans_law_2015.pdf

²⁵ Raziskava potreb transspolnih oseb v Sloveniji (2015), v kateri je sodelovalo 65 transspolnih in cispolno nenormativnih oseb, starih med 15 in 63 let, je prva tovrstna raziskava v Sloveniji, ki je zajela takšno število respondentk_ov. Izvedel jo je Zavod Transfeministična Inicijativa TransAkcija v sodelovanju z Društvom informacijski center Legebitra.

Graf 2: Vključitev spolnega nedoločnega identifikatorja v postopek pravnega priznanja spola

Iz grafa je razvidno, da si 73 % vprašanih želi, da bi poleg moškega in ženskega spola povsod v dokumentih obstajala tudi tretja možnost, namenjena vsem, ki se identificirajo onkraj binarnega spolnega sistema in bi bila označena npr. z X. 7 % te želje nima, za 13 % to ni pomembno, 7 % pa jih je zapisalo, da bi morale biti več kot tri možnosti, da same tega ne bi potrebovale, si pa tega želijo za druge. Ne glede na to, da so se o vključitvi tretjega spolnega identifikatorja v postopek pravnega priznanja spola izrekale le transspolne osebe, je ključno, da je ta možnost dostopna vsem osebam, ne glede na spolno identiteto.

Svojo željo in potrebo po bolj vključujoči ureditvi pravnega priznanja spola za osebe z nebinarnimi identitetami je takole opisala ena izmed nebinarnih transspolnih oseb:

»Pravno priznanje spola bi mi pomenilo veliko. Omogočalo bi mi vsaj enakopravnost na papirju, kar se pri vsej dokumentaciji pozna in je pomembno za manj težavno opravljanje vsakodnevnih opravkov, kjer potrebujem osebni dokument. Idealno bi bilo, če bi bila možna izbira tretjega spola, ki bi predstavljal identitete in neidentitete izven binarnega sistema. Menim pa, da je zelo pomembno doseči že to, da se lahko indikator spola na osebnih dokumentih spremeni na željo osebe brez predhodnih postopkov (tranzicija, operacije, diagnoza transseksualizma itd.)« (Filip)

Vključevanje interseksualnosti v zakone o pravnem priznanju spola

Interseksualnost (angl. intersex) je biološka/telesna nedoločljivost spola v okviru binarnega spolnega sistema oz. nezmožnost dojenčici_ku ob rojstvu pripisati izključno ženski ali moški spol. Interseksualne osebe imajo atipičen razvoj spolnih kromosomov, spolnih žlez, reproduktivnih organov in kanalov ter genitalij.

Stopnje interseksualnosti se med seboj razlikujejo. Povprečno 1 od 2000 dojenčic_kov se rodi kot interseksualna oseba. Medicina klasificira atipičen razvoj spola oz. interseksualnost kot motnjo spolnega razvoja. Odločitev o spolu dojenčice_ke sprejemajo zdravnice_ki na osnovi medicinskih testov. V primeru, da ima otrok kromosom Y in *primeren* penis (velik vsaj 2,5 cm) oz. penis, ki ga je po mnenju zdravnice_ka mogoče rekonstruirati, se otroku pripiše moški spol. V primeru, da ima otrok kromosom Y in *neprimeren* penis oz. penis, ki ga po mnenju zdravnice_ka ni mogoče rekonstruirati, se otroku pripiše ženski spol. Genitalije tega otroka bodo kirurško spremenjene tako, da bodo čimbolj podobne temu, kar se družbeno razume kot 'ženske genitalije'. Takšen postopek vključuje oblikovanje vagine in zmanjševanje klitorisa.

Tematike transspolnosti in interseksualnosti so med seboj neločljivo povezane zaradi vseprisotnega postopka pripisa spola ob rojstvu. Tako transspolnim kot interseksualnim osebam namreč ta postopek ne omogoča svobodnega telesnega in duševnega razvoja,

osnovanega na samoidentifikaciji, temveč osebe na telesni, medicinski in pravno-formalni ravni ukaluplja v binarni spolni sistem, čeprav vanj zaradi svoje raznolikosti preprosto ne sodijo.

Zakoni, ki obravnavajo pravno priznanje spola in sodijo med primere dobrih praks, kot je npr. malteški zakon o pravnem priznanju spola GIGESC²⁶, vključujejo tudi zaščito človekovih pravic interseksualnih oseb. Osebnima okoliščinama spolne identitete in spolnega izraza tako dodaja tudi osrednjo osebno okoliščino, ki naslavlja pravice in potrebe interseksualnih oseb – spolne značilnosti/karakteristike.

Spolne značilnosti oz. spolne karakteristike (angl. sex characteristics) se delijo na primarne in sekundarne. Primarne spolne značilnosti so tiste, ki so neposredno povezane z razmnoževanjem, to so genitalije in drugi reproduktivni organi, ki vključujejo kromosomske, gonadne in anatomske značilnosti vsake posamezne osebe. Sekundarne spolne značilnosti pa so tiste, ki niso potrebne za razmnoževanje, na primer poraščenost, mišična masa, višina glasu itd.

Interseksualna oseba je oseba, ki ima anatomijo, biološke postavke in spolne karakteristike (eksterne ali interne spolne organe, kromosome, gonade (spolne žleze) ...), ki onemogočajo, da se osebi pripiše ženski ali moški biološki spol, kar je sicer eden izmed prvih dogodkov ukalupljenja v binarni spolni sistem, ki jim je novorojena oseba izpostavljena. Interseksualni otroci ali osebe so v večini primerov primorane prestatu kirurške posege in hormonsko zdravljenje. Pri korektivnih kirurških posegih se spolni organi usklajujejo z družbeno normativnimi in sprejemljivimi velikostmi za klitoris in penis. 'Normalizacija' spolnih organov je mnogokrat medicinsko nepotrebna, vendar se jo izvaja zaradi uklona družbenim normam in stigmi, ki jo družba izvaja nad vsemi osebami, ki niso v celoti skladne z normativi binarnega spolnega sistema.

Poročilo Sveta Evrope **Človekove pravice in interseksualne osebe** (2015)²⁷ vse države članice poziva naj čimprej prenehajo opravljati medicinsko nepotrebne in normalizacijske operacije na interseksualnih dojenčkah_kih, otrocih in osebah,

kadar so te operacije vsiljene ali opravljene brez zavestne privolitve in prostovoljnega soglasja interseksualne osebe. Zavestna privolitev in prostovoljnoa soglasje se uvrščata k človekovi pravici do zdravja, kar je pravica, ki je kršena večini interseksualnih oseb na svetu. Malta je namreč edina država na svetu, ki zakonsko prepoveduje operacije interseksualnih oseb, kadar te niso medicinsko potrebne in kadar nanje interseksualna oseba ni pristala z zavestno privolitvijo. Operacije in posegi za potrditev spola naj bodo interseksualnim otrokom in osebam dostopni, kadar so ti dovolj stare_i, da lahko prostovoljno, s predhodno pridobitvijo vseh informacij izrazijo soglasje in z vso zavestjo izrazijo soglasje. Odločitve interseksualnih oseb, da medicinskih posegov ne želijo, je potrebno spoštovati.

Svet Evrope države članice poziva k:

- pripoznanju interseksualnih oseb v državni zakonodaji in dokumentih, kot so rojstni list, vpis v matični register, uradni osebni dokumenti itd., pri čemer naj se vedno upošteva samoidentifikacija interseksualne osebe;
- omogočanju prilagodljivih postopkov določanja in vpisa spola, pripisanega ob rojstvu, pri čemer naj bo zagotovljena tudi možnost neizbire tako ženskega kot moškega spola v dokumentih;
- zagotavljanju zaščite za interseksualne osebe v protidiskriminacijski zakonodaji ter zakonodaji, ki naslavlja enake možnosti;
- vključitvi posebne okoliščine spolne značilnosti/karakteristike v vse akte, ki urejajo varstvo pred diskriminacijo in nasiljem, ali pa naj bo jasno izraženo, da interpretacija osebne okoliščine spola vključuje tudi specifične prepovedi diskriminacije na osnovi spolnih značilnosti/karakteristik;
- aktivnemu vključevanju in naslavljanju človekovih pravic in potreb interseksualnih oseb, tudi interseksualnih otrok, s strani državnih organov, ki skrbijo za protidiskriminacijo, enakost, varstvo človekovih pravic itd.;

²⁶ Dostopno na: http://tgeu.org/wp-content/uploads/2015/04/Malta_GIGESC_trans_law_2015.pdf

²⁷ Dostopno na: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2909386&SecMode=1&DocId=2367288&Usage=2>

- aktivnemu vključevanju in naslavljanju človekovih pravic in potreb interseksualnih oseb, tudi interseksualnih otrok, s strani državnih organov, ki skrbijo za protidiskriminacijo, enakost, varstvo človekovih pravic itd.;
- izvedbi raziskav o potrebah interseksualnih oseb v raznolikih okoljih za nujno naslavljanje potrebe javnega osveščanja in strokovnega usposabljanja o potrebah, človekovih pravicah in njihovih kršitvah pri interseksualnih osebah.

Primer dobre prakse celovitega vključevanja človekovih pravic interseksualnih oseb v zakonodajo je Malta. Zakon GIGESC – Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristics Act²⁸ (Zakon o spolni identiteti, spolnem izrazu in spolnih značilnostih/karakteristikah) namreč naslavlja človekove pravice transspolnih in interseksualnih oseb. Zakon GIGESC ureja medicinsko in medicinsko obravnavno interseksualnih oseb, prepoveduje normalizacijske operacije genitalij pri interseksualnih dojenčicah_kih in zahteva reformo javnega zbiranja podatkov v državnih registrih.

Ovračanje mitov v povezavi s pravnim priznanjem spola

Ko govorimo o postopkih pravnega priznanja spola in načinih izboljšav, pogosto naletimo na stereotipe in strahove. V tem poglavju naslavljam pogoste mite in hkrati ponujamo argumente, s katerimi jih lahko ovržemo.

1. Prestopniki_ce bodo zlorabile_i postopek pravnega priznanja spola, da prikrijejo svojo identiteto, se izognejo pregonu, si zagotovijo spolno pogojene olajšave ali zagrešijo prevare.

Ni dokazov, ki bi potrdili sklepanja, da lahko poenostavljen postopek pravnega priznanja spola privede do povečanja zlorab. Nizozemske oblasti so pred izboljšavo svojega zakona to vprašanje temeljito raziskale in pri tem niso našle_i nobenih relevantnih ovir, ki naj bi jih predstavljala poenostavitev dostopa do pravnega priznanja spola.²⁹

Če upoštevamo, kakšen napor prinaša sprememba dokumentov, je zelo malo verjetno, da bi bil tovrstni zakon sistematično zlorabljen. Omejevati dostop, da bi preprečili hipotetično zlorabo, bi škodovalo funkciji, ki jo ima zakon (omogočati osebam dostop do pravnega priznanja spola za uresničevanje človekovih pravic). Zloraba katerega koli zakona je kazniva že sama po sebi in jo kot tako določa kazensko pravo. V poenostavljenem postopku argentinskega zakona, ki ureja pravno priznanje spola, je bilo v enem letu spremenjenih 3000 osebnih izkaznic brez enega samega dokumentiranega primera zlorabe.³⁰

2. S prevpraševanjem norm, ki določajo, kaj sta »ženska« in »moški« bo ogroženo delovanje družbe

Vlogo za pravno priznanje spola vloži relativno majhno število oseb, kar ne vpliva na sestavo in delovanje družbe. Države brez invazivnih medicinskih zahtev za dostop do pravnega priznanja spola, kot so na primer Avstrija, Nemčija, Velika Britanija, Madžarska, Švedska, Portugalska, niso pri tem spremenile družbenega pojmovanja moškega in ženske. Tudi sicer spremembe pojmovanja moškega in ženske same po sebi niso nič slabega in so neizogiben del razvoja družbe. Kot take niso povezane z odsotnostjo invazivnih medicinskih zahtev, ampak z vedno večjim uveljavljanjem človekovih pravic ter legitimiranjem družbene raznolikosti in enakosti.

3. Kaznjavec moškega spola bi bil lahko na ta način premeščen v ženski zapor.

Transspolna ženska v priporu ima pravico, da je obravnavana kot vsaka druga ženska, kar pomeni, da je nameščena v prostore, ustrezno z njeno spolno identiteto. Varnost in dostojanstvo transspolnih žensk v moških zaporih je pogosto ogrožena zaradi transfobnega oziroma transmizoginega nadlegovanja in diskriminacije, tako s strani moških sojetnikov, kot tudi s strani zaporniških oblasti.

²⁸ Dostopno na: http://tgeu.org/wp-content/uploads/2015/04/Malta_GIGESC_trans_law_2015.pdf

²⁹ Legal Gender Recognition Toolkit (Köhler in drugi, 2013), str. 60, dostopno na: http://www.tgeu.org/sites/default/files/Toolkit_web.pdf

³⁰ Legal Gender Recognition Toolkit (Köhler in drugi, 2013), str. 60, dostopno na: http://www.tgeu.org/sites/default/files/Toolkit_web.pdf

4. Lažji dostop do pravnega priznanja spola bo na eni strani transspolnim moškimi omogočal, da zanosijo, na drugi strani pa transspolnim ženskam, da spočnejo otroka.

Reproduktivne pravice niso odvisne od posamezničine kove spolne identitete, temveč so človekova pravica, ki pripada vsem. Ni dokazov, da bi imela spolna identiteta staršev kakršne koli negativne učinke na njihove otroke. Poleg tega vse poskuse omejevanja razmnoževanja določenih skupin ljudi (npr. oseb z motnjami v telesnem in ali duševnem razvoju, Romov_inj, prvotnih ljudstev ...) v zgodovini kot družba obsojamo.

5. Ljudje bodo nenehno spreminjali svojo spolno identiteto.

Ni dokazov, da bi se v državah, kjer je za pravno priznanje spola urejen hiter, dostopen in transparenten postopek, v skladu s človekovimi pravicami, število postopkov pravnega priznanja spola na posamezno osebo povečalo. Prav tako ni dokazov, da je spolna identiteta transspolnih oseb manj stabilna. Transspolne osebe se ne zbudijo nekega jutra in spoznajo, da so od tega trenutka dalje transspolne. Sprejemanje lastne spolne identitete je pogosto dolg proces, ki vključuje tehten razmislek, preden se oseba odloči za kakršne koli odločilne korake. Kljub temu velja poudariti, da fluidnost spolne identitete nekaterih oseb na noben način ni manjvredna, zato stabilnost ne bi smela biti pogoj za pravno priznanje spola. Pridobivanje več različnih pravnih priznanj spola bi bilo tako obremenjujoče kot večkrat sklepati zakonsko zvezo. Res je, da to lahko ustvari dodatne birokratske nevšečnosti, vendar pa velja, da je namen upravnih postopkov, da služijo potrebam posameznikov in ne obratno.

6. To, da je transspolni osebi dovoljeno ostati poročen_a med postopkom potrditve spolne identitete, vodi v istospolne zakonske zveze.

Dolžnost države je, da zaščiti pravice veljavne in pravno sklenjene zakonske zveze, tako za transspolno osebo kot za njeno_govega zakonsko_ega partnerko_ja. Te pravice ne smemo tehtati v odnosu do pravice nedotakljivosti

telesne in duševne celovitosti ter pravice do pravnega priznanja spola.

Osebi sta bili ob sklenitvi zakonske zveze, pravno gledano, različnih spolov, pogoji za sklenitev zakonske zveze so bili zato izpolnjeni. Nepomembno za veljavnost zakonske zveze je torej dejstvo, da se je kasneje eden od zakoncev odločil za spremembno označbe spola v svojem rojstnem listu. Zaščititi že obstoječo zakonsko zvezo ni enako kot omogočiti osebami istega spola sklenitev zakonske zveze v okviru obstoječe zakonodaje.

7. Pravno priznanje spola ogroža dobrobit otrok in/ali pa bodo zaradi vpliva staršev same_i postale_i transspolne_i.

Dokazi, ki so na voljo, ne potrjujejo skrbi, da bi spolna identiteta starša neposredno vplivala na dobrobit otroka, niti ne vodi v porast števila transspolnih otrok (Green, R. 1998; Freedmann, D. 2002). Dolgoročni rezultati analize življenja in razvoja otrok, vzgojenih v istospolnih skupnostih, kažejo da je kvaliteta starševstva veliko bolj pomembna za psihološko dobrobit otroka kot sama oblika družine (Golombok, S, 2000).

Večino izkušenj bodo otroci pridobili v okolju, v katerem osebe niso transspolne. Otroci odraščajo v vedno bolj raznolikih družbah. Med odraščanjem se tako vse_i srečujemo z raznolikimi ljudmi, s tem pa pridobivamo izkušnje, s katerimi se učimo in razvijamo razumevanje in empatijo do sočloveka. Če otroku omejujemo srečevanje z raznolikostjo, jo_ga učimo izključevanja.

8. Le strokovnjak_inja lahko potrdi resničnost navedbe, da je oseba transspolna

Izkušnje kažejo, da zahteva po pridobitvi diagnoze transseksualizma oziroma diagnoze motnje spolne identitete v postopku pravnega priznanja spola ni niti mogoča niti primerna. Mogoča ni zato, ker ne obstaja objektivno mnenje, na podlagi katerega bi bilo možno oceniti posamezničino_kovo spolno identiteto. Dogaja pa se, da transspolne osebe prilagodijo svoje osebne izkušnje, da bi ustrezale pričakovanjem strokovnjakinj_ov in pridobile_i potrebno diagnozo. Prav tako pogoj pridobitve diagnoze ni primeren, saj razmerje

moči med strokovnjakinjo_om in kandidatko_om ne omogoča vzpostavitve odnosa, ki bi temeljil na zaupanju, kar je ključen predpogoj za vsak terapevski odnos. Najsodobnejši strokovni pristop tako temelji na spoštovanju samoidentifikacije osebe.

V nasprotju z oceno motnje ali disforije, je ocena posamezničine_kove spolne identitete s strani strokovnjaka_inje na prvi pogled manj invazivna. Vendar tudi pri oceni ostaja problem sistema, ki temelji na omejevanju dostopa do storitev (angl. gatekeeping) in s tem ne spoštuje dostojanstva transspolnih oseb.

9. Spolni prestopniki bodo na ta način imeli dostop do ženskih stranišč.

Spolno nadlegovanje in spolna zloraba sta kaznivi dejanji neodvisno od postopka pravnega priznanja spola. Poudarjamo, je družbena cena pridobitve dokumentov, ki odražajo pravi spol osebe (vsi dokumenti kažejo posodobljene podatke brez zaznamka o spremembi) tako visoka, da dostop do ženskih stranišč nikakor ni dovoljšen razlog za uveljavljanje pravnega priznanja spola. Ni podatkov, da poenostavitev dostopa do pravnega priznanja spola kakorkoli vpliva na število spolnih napadov.

Nasprotno, prav transspolne osebe so tiste, katerih varnost je ogrožena pri tem, ko so prisiljene uporabljati stranišča, ki ne ustrezajo njihovi spolni identiteti in kjer se ne počutijo varne. Sklepati, da so transspolne ženske zločinci, je transfobno. Transspolne ženske so ženske in ne moški v preobleki. Dostojanstvo in varnost vsake osebe, torej tudi transspolnih žensk, bi morala biti prioriteta.

10. Zmedeno osebo, ki ni transspolna, bo mogoče zmanipulirati, da bo želel_a pridobiti pravno priznanje spola.

Vsaka oseba ima pravico, da odloča o sebi v okviru zakonskih možnosti. To še posebej velja za tako intimno področje, kot je spolna identiteta. Tudi če bi oseba raziskovala svojo spolno identiteto, to ne predstavlja problema, saj je postopek pridobitve pravnega priznanja spola, ki je hiter, dostopen in transparenten, reverzibilen.

Pravno priznanje spola je zgolj administrativen postopek prilagoditve uradnih dokumentov in registrov in kot tak ne pomeni, da je oseba upravičena do medicinske obravnave potrditve spolne identitete.

Viri

Evropska konvencija o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah dostopna na:

http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SLV.pdf

Evropsko sodišče za človekove pravice: primeru Hämäläinen proti Finski (2014) dostopno na:

<http://tgeu.org/sites/default/files/CASE%20OF%20HAMALAINEN%20v.%20FINLAND.pdf>

Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristics Act (Malta, 2015) dostopen na:

http://tgeu.org/wp-content/uploads/2015/04/Malta_GIGESC_trans_law_2015.pdf

Green R., Transsexuals Children. International Journal of Transgenderism 2(4)

Issue paper: Human Rights and Intersex People (Council of Europe, Commissioner for Human Rights, 2015)

dostopno na:

[https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.](https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2909386&SecMode=1&DocId=2367288&Usage=2)

[CmdBlobGet&InstranetImage=2909386&SecMode=1&DocId=2367288&Usage=2](https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2909386&SecMode=1&DocId=2367288&Usage=2)

Konvencija o otrokovih pravicah dostopna na:

<http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/konvencija-o-otrokovih-pravicah-ozn/>

Legal Gender Recognition in Europe – Toolkit (Transgender Europe, 2013) dostopen na:

http://www.tgeu.org/sites/default/files/Toolkit_web.pdf

Mednarodna klasifikacija bolezni in sorodnih zdravstvenih problemov za statistične namene (10. verzija, 2016)

dostopna na:

<http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2016/en>

Načela Yogyakarta dostopna na:

<http://www.yogyakartaprinciples.org/>

Pravilnik o izvrševanju zakona o matičnem registru (Uradni list RS, št. 40/05 in 69/09) dostopen na:

<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV5572>

Pravni položaj istospolnih partnerstev in starševstva v Sloveniji (Rajgelj, 2015) dostopno na:

http://www.mirovni-institut.si/wp-content/uploads/2015/03/Pravni-polozaj-istospolnih-partnerstev-in-star%C5%A1evstva_feb_2015.pdf

Recommendation CM/Rec(2010)5 of the Committee of Ministers to member states

on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity dostopno na: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cf40a

https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cf40a

Resolution 2048 (2015): Discrimination against Transgender People in Europe (Parliamentary Assembly of Council of Europe) dostopna na:

<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=21736&lang=en>

Slovar (TransAkcija, 2015) dostopen na:

<http://transakcija.si/index.php/slovar/>

Spencer, N. (2001), Parenting—what really counts? By Susan Golombok, Routledge, London, 2000, pp. 124, ISBN/ISSN 0-415-22716-X. Inf. Child Develop., 10: 149–150.

Standards of Care for Health of Transsexual, Transgender and Gender Non_Conforming People, Version 7 (World Profesional Association for Transgender Health, 2012) dostopno na:

http://www.wpath.org/uploaded_files/140/files/Standards%20of%20Care,%20V7%20Full%20Book.pdf

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (Uradni list RS, št. 69/2004) dostopen na:

<https://www.uradni-list.si/1/content?id=49906>

